

Hermann Zoltán

„Ez a világ mi vóna...”

Dankó Pista és Gárdonyi Géza nótái

**„Ez a világ mi vóna,
ha egy kis bor nem vóna!
A szép asszony mög a bor,
sej! mögvigasztal mindönkor.”**

■ A Gárdonyi-életművel foglalkozó irodalomtörténetek előtt sem igazán ismert tény, hogy Gárdonyi „lírai” munkáinak egy jelentékeny része magyarnótaszöveggé íródott, a legendás szegedi nótaszerző és prímás, Dankó Pista dallamaira.¹ Csongor Győző *Hulló levél, sárga levél...*² című könyvének a Dankó-nóták címjegyzékét tartalmazó függeléke szerint – az újraközlésekkel együtt – 1891 és 1901 között huszonnégy Gárdonyi-szövegre írt dal jelent meg nyomtatásban (de ismerünk kiadatlanokat is!).³

Gárdonyi és Dankó kapcsolatáról részletesen is olvashatunk Gárdonyi fiának, Gárdonyi Józsefnek az 1935-ben megjelent, *Dankó Pista – Gárdonyi hegedűse* című érzelmes, anekdotikus és éppen ezért néhol kétes hitelességű életrajzi regényében.⁴ Dankó Pistát – a nála valamivel fiatalabb Balázs Árpáddal együtt – Sárosi Bálint 1970-es *Cigányzene...* című monográfiájának terjedelmes, a magyar nóta műfajáról szóló fejezete⁵ is úgy emlegeti, mint a lényegében Egressy Béni és kortársai által teremtett magyar nóta – használjuk így, Sárosi Bálint javaslatára, külön írva! – klasszikus korszakának utolsó, az úgynevezett „Egressy-műfajt” még tovább fejleszteni képes szerzőjét: a Dankó utáni nótaszerzés már többnyire csupa sablon, ügyetlen utánzás az Egressy–Dankó-korszaknak. Az 1830-as években megjelenő, az új stílusú népdal nyugat-európai formáit frissen felhasználó és átértelmező dalforma, a főleg már ezekre, a verbunkostól is megihletett dallamokra, a közköltészetből, diákénekekből ismert nóták ritmusképleteire írt egykorú *népies műköltészetet* (Czuczor Gergely, Tompa Mihály, Petőfi Sándor) a mulatóhelyeken és a népszínművek színpadain népszerűsítő,⁶ Bognár Ignác, Egressy Béni, Thern Károly, Szénfy Gusztáv, Szentirmai Elemér és Simonffy

Kálmán nevéhez kötődő *magyar nóta* a nemzeti karakter populáris reprezentációjaként terjedt el bravúros gyorsasággal. (Bognár, Egressy, Thern és nagyon sokan ebből az első korszakból elsősorban színházi zenészek voltak, a többiek pedig zeneileg iskolázott amatőr „civiliek”, birtokosok, tisztviselők.) A *népies líra* az 1840-es években sikeresen oldotta fel az elit és a pórias költészet határait, s ebben a kitágított esztétikai térben – sem a népszerűvé válás, sem a pozitív értékítélet dolgában, hiszen Bartók és Kodály szigorúbb, definitív fogalmainak a köztudatba kerüléséig „népdalként” is szokás volt emlegetni az Egressy-műfajt – nem volt nehéz magyarnóta-szerzőnek lenni.

Nagyon fontos leszögezni, hogy az Egressyék nemzedékével induló magyarnóta-irodalom sem a tradicionális, sem a XIX. századi (vagy későbbi) kávéházi cigányzenével nem azonos. Dankóról írja Sárosi Bálint: „... nem az első cigány származású nótaszerzőnk, előtte is, mint tudjuk, próbálkoztak cigányzenészek nótaszerzéssel. De a cigány származásúak között első abban, hogy a dalszerzésben történelmi nevet s a néhány legjobb magyar szerző között is megkülönböztetett helyet vívott ki magának, ugyanolyan, mint egy évszázaddal előbb a nagy verbunkos-szerző Bihari János.”⁷ Sárosi hangsúlyozza, hogy a XIX. század végére és a XX. század elejére „Egressy Béniék lelkes, fennkölt törekvése” Dankóék idejére elveszíti mind a népdalból és a népies lírából eredtetett szövegvilágának, mind dallamformáinak változatosságát: ez azonban nem jelenti egyúttal a magyar nóta népszerűségének hanyatlását is, hiszen a cigányzene sajátos és kreatív közlésmódja, hangszerhasználata – szemben a korai magyar nóták zongorakíséretes „lekottázásával” –, akár a prímások egyéniségét is attraktív módon kiemelő díszítések, frazeálások, a virtuozitás előtérbe kerülése, a sajátos harmonizálási újdonságok voltaképpen továbbvitték, más köntösbe öltöztették a műfajt. A magyar nóta „előadó-művészetté” kezdett válni, és ezzel együtt a nótaszerzői kreativitás határozottan visszaszorult.⁸

Dankó korai művei, a még néhány szegedi zenetanár segítségével kottára írt, zongorakíséretes dalok – ahogyan ez már a legkorábbi, az 1840-es években megjelent „népdalgyűjteményekre”, például a jeles színész és tenorista Füredi Mihályéra is jellemző volt⁹ – inkább a családi házimuzsikálás, mint a cigányzene rekvizitumai. A Dankó-nóták Csongor Győző-féle műjegyzékét átfutva kiderül, hogy Dankó – mint a „magyar nóta atyja”, Egressy Béni által „feltalált” kompozíciós technika betetőzője – igazodni igyekszik Egressyékhez abban, hogy a népies líra költőinek szövegeire írja dalai nagy részét, néhány dallamot szerez még Petőfi-versekhez is, nótái közül azonban a legtöbbhez, bő háromszázhoz, a Petőfi-epigonista költő, Pósa Lajos írja a dalszövegeket.

Dalszerzői kvalitásai ellensúlyozzák, hogy a róla szóló emlékezések szerint – ezt Gárdonyi József is megerősíti – elsősorban zenekarvezetőként és nótáénekesként, a hegedűt gyakran karjában tartva és brácsaszerűen akkordokat pengetve lépett fel a zenekari élén, nem lévén igazán biztos hangszertudása. Felemás pályakezdésében szerepet játszott a XIX. századi szegedi cigányság kasztosodása és a cigánytársadalom rétegeinek egykorú megítélése: Dankó nem zenész cigány családban született, ezért bár tizenöt éves korától már maga vezette a főleg a szegedi tanyavilág kocsmái mulatozásait kísérő úgynevezett „kutyubandáját”, de csak 1880 körül, huszonhét évesen került a szegedi, úri közönség elé. Részéről a kiszorítottságból előnyt kovácsoló, szerencsés pillanatban, hiszen a politizáló attitűdű szegedi kávéházi-vendéglői közönség „kormánypárti” része ekkorra már kisajátítja a „céhen belüli” szegedi cigányzenekarokat, Erdélyi Laci és „harminchatodik” Rác Pali primások zenekarait. A szegedi dalárda egy műsorfüzetében ekkor még „kicsillagozza” a „céhen kívüli” Dankó nevét. Így lesz Dankó az ellenzéki, a *Szegedi Napló* újságíróiból és szegedi művészekből álló asztaltársaság saját mulattatója és házi dalszerzője. A Függetlenségi (a „negyvennyolcas”) Párt Pósa Lajos által alapított, a Hungáriában és Pillében rendszeresen összeülő asztaltársasága – Pósa is 1880-ban, Mikszáth helyére kerül a *Szegedi Napló*hoz – valóságos helyi „intézménnyé” válik, még Pósa távozását is túléli. A Pósa-asztaltársaság összetétele folyamatosan változik, hosszabb-rövidebb ideig állandó tagjai: Békefi Antal (1880–1907), Pósa Lajos (1881–1889), Gárdonyi Géza (1888–1891, előbb a kormánypárti *Szegedi Híradónál*, majd az ellenzéki *Szegedi Naplónál* van állásban), Lipcsey Ádám (1888–1893), Tömörkény István (1891–1917) mind a lap szerkesztői. Tömörkény Békefivel együtt szintén több Dankó-nóta szövegírója; Móra Ferenc (1900–1934), Bába Sándor, a

Szegedi Napló kiadója, Molnár László színész, később a *Zsöllérlány* (1887) című Dankó-népszínmű társszerzője, Bódy János színész (volt mérnökkari hallgató), Bács János színész (volt jogász-hallgató), Fenyéri Mór színész-költő. Dankó ázsioját növeli az ellenzéki körökben – erről Gárdonyi József is ír, és az 1941-es film is kiemeli ezt az életrajzi mozzanatot –, hogy az asztaltársaság közreműködik Dankó leányszöktetési ügyének elsimításában és a közvélemény megengesztelésében.

Pósa távozásáig Dankó megmarad a Sárosi Bálint által leírt nótaszerzői-előadói szerepében, 1888 előtti működése ugyanakkor remek példája annak, hogy a *magyar nóta* Sárosi-féle modellje igazából nem országos szinten, hanem a helyi szórakoztatózenei élet, a társadalmi értelemben erősen tagolt regionális kultúrák keretei között működik. A helyzet Dankó esetében Gárdonyi 1888-as Szegedre érkezésével változik meg, aki Pósa helyét veszi át a *Szegedi Naplónál* és a törzsasztalnál is. Gárdonyi ettől kezdve egyfajta impresszárióként tevékenykedik Dankó mellett: Dankó nyilvánosságához való viszonya és egzisztenciájának „üzleti háttere” is Gárdonyi közreműködésével változik meg. Gárdonyi valóban igyekszik kihasználni a korabeli médiumok és a városiasodó művelődés új lehetőségeit. Gárdonyi az, aki először kimozdítja Dankót és zenekarát a szegedi Hungária asztalai mellől, ő szervezi – amikor 1891 augusztusától már az *Arad és vidéke* újságírója – Dankóék „turnéit” a Szeged–Temesvár–Arad–Nagyvárad vasútvonal mentén.

Ady Dankó-rajongása is erre az időszakra, Dankó első nagyváradai fellépéseinek idejére nyúlik vissza: „Eljött közénk a nemzeti géniusznak *Petőfi óta legmagyarabb nagysága* (sic!), Dankó Pista...” – írja például egy későbbi, 1900-ban, a *Szabadságban* megjelent cikkében, de tucatszámra idézhetnénk még ilyen lelkes túlzásokat tőle. Kétségtelen, hogy a Gárdonyi által „újraszabott” Dankó már egy „politikus” Dankó, a magyar nóta műfajának ez a meghökkentő átalakulása, közéleti „radikalizmus” erősen hathatott Adyra.

Gárdonyi ötletére – egyébiránt ennek is vannak a reformkorig visszamenő előzményei, az úgynevezett kortesnóták¹⁰ – és Gárdonyi szövegére írja Dankó az 1889-es választások idején a Függetlenségi Párt színeiben Szegeden indulni kívánó Herman Ottó kormánypárti ellenfelét gyalázó nótáját. Talán ez az első közös munkájuk:

„A lovamnak mi jutott az eszébe,
Kormánypárti tollat tett fejébe.
Hallod, lovam, ne hagyd el a gazdádat,
Bolond volnál, ha beállnál számárnak.”¹¹

1892-től Gárdonyi már Pesten van, Dankó pedig követi őt, mindketten újra felveszik a kapcsolatot Pózával és annak új, pesti körével. Pesten, Pósa törzshelyén, a Kerepesi (ma Rákóczi) úti, egykori Orient szálló éttermében, ha lehet, még illusztrisabb társaság hallgatja Dankóékat: Pósa és Gárdonyi mellett Mikszáth Kálmán, Feszty Árpád, Eötvös Károly, Bródy Sándor, Ambrus Zoltán, a függetlenségi párti politikus Beöthy László, Kiss József, Herczeg Ferenc, Endrődi Sándor, Singer Sándor és Wolfner József könyvkiadók, és a „cimbalomművész” Lányi Géza, Blaha Lujza állandó kísérője a tagjai ennek a társaságnak. Ez az új társaság szervez Dankónak új közönséget, zenekara rendszeres fellépője lesz az egyetemi és újságíróbáloknak: egy ilyen újságíróbálon játsszák először a *Valamennyi újságíró mind hunczut...* című Gárdonyi-nótát is. Gyűjteményes kiadása megy nyomdába tizenhárom füzetben a Rózsavölgyinél. Újabb népszínművekhez szerez zenét, de ezzel a műfajjal voltaképpen nincs – és nem is lesz – szerencséje, az 1893-as *Pataki leányok* a pesti közönség előtt bukik meg csúfosan.

Gárdonyi ajánlja Dankót – az 1892 novembere és 1895 januárja között a Szabadelvű Párt kormányát vezető – Wekerle Sándor miniszterelnök feleségének figyelmébe. A Gárdonyi József által leírt anekdotikus történet szerint Wekerle tud Gárdonyi tervéről, hogy az 1894-i XXXI. törvénycikk támogatására – ez szól az állami anyakönyvvezetés bevezetéséről és a felekezeti egyes házasságok az állam előtti törvényesség tételéről: a törvény végül 1895. október 1-jén lépett hatályba – saját szövegére nótát írat Dankó Pistával, és azt a törvénytervezet politikai „marketingjeként” tervezi a pesti egyetemi és „újondászi” körökben felhasználni. Gárdonyi, aki ekkor a *Magyar Hírlap* újságírója és a *Feszty-körkép*nek mint üzleti vállalkozásnak a titkára, a körkép 1894. május 13-i bemutatóján lép oda Wekerléhez:

„– Kegyelmes uram, ha nem venné rossz néven, Dankó Pista kért meg, hogy...

– Dankó... Igen, tudom. Elbeszélte a tervüket a feleségemnek. Végig. Tudtam, hogy magára ma kerül sor.

– Eszerint kegyelmes uram...

– Jelentkezzen Vértessy miniszteri tanácsosnál az írásbeli engedélyért.”¹²

Vagyis Wekerle egyenesen az államkasszából utalhott honoráriumot Dankónak és Gárdonyinak. Gárdonyi ezt a szöveget írta a Wekerle-nótához:

„Megmondta régen Wekerle
Se bánat, se bú nem ver le

Zsidó lány, szívem,
Szeretsz-e híven,
Igazán,
Mint gerlemadár,
Ki párjához száll;
Szállj te is hozzám
Violám.

Wekerle hozta törvénybe:
Ne essünk, rózsám, kétségbe;
Apám megbékül,
‘S rabbinus nélkül
Lehetsz a párom,
Kedvesem!
Anyád se bánja,
Hogyha a lánya,
Pap nélkül lesz a
Hitvesem!”

A millenniumi ünnepségek jelentik Dankó karrierjének és népszerűségének csúcsát, zenekarával az Ősbudavárban játszik rendszeresen, *Magyarok bejövetele* címen indulót komponál a *Feszty-körkép*hez, a reprezentatív körbevezetésekkor ezt játssza a vászon mögül a zenekar. Gárdonyi intenciójára és szövegére készül a *Pokol-nóta*, ami voltaképpen már nem is magyar nóta, hanem valamiféle „népies” kuplé:

„Azt hallottam, Budapesten
Megnyílt már a Pokol,
Vigyázzon kend, komámasszony,
Nemsokára meglakol!...”

A *Pokol nóta* éle sem igazán korrekt: a *Feszty-körkép* konkurensének számító, olasz tőkéből megvalósult, a városligeti fasor végén felállított *Dante-körkép* hitelét igyekeznek rontani a szerzők, nevetségessé tenni a látványosságot, eltántorítani az érdeklődőket.

Nem ez az egyetlen ilyen közös *orfeumi* darabjuk, sőt az ősbudavári fellépések repertoárja tele van Gárdonyi–Dankó-kuplékkal: a „Lyuk, lyuk, lyuk, lyuk, majd bedugjuk...”, „Botrány ma az egész világ, / Suttognak jobbra-balra...” kezdetűek és a Somossy Károly mulatójában tartott (a Fővárosi Operettszínház működik ma itt) Göre-estek a pesti vigalmi kultúra igazi sikerdarabjai.¹³ Gárdonyi 1892. június 6-án indítja *Göre Gábor és Durbints sógor* című tárcasorozatát a *Magyar Hírlap*ban. Dankó tíz Göre-nótája között van nyíltan politizáló is, kis szatírák az apolitikus vidékiségről, a Tisza-párt támogatóinak – és paradox módon a népiesség szereplőiről – karikatúrái:

„Bús az gója: le van a tó tsapóva.
Nintsen pízöm: elfizettem adóba.
A zsebömbe tsak egy pöngő kutzorog.
Bánatomban azon is bort hozatok.

Nincs az bornál bizonyosabb orvosság.
Jobban használ, mint az barát-imádság.
Mert az beteg, ha ebbül önt magába,
Benne érzi magát az mennyországba...”

Másfelől nem lehet észrevétlenül hagyni a Gárdonyi-Dankó politikai nóták némelyikének blaszfémikus élet sem:

„Szólt az Isten: »Kedves fiam Nőé:
Itt a szőlő, kóstold meg, hogy jó-é?«
Felelt Nőé: »No megöregedtem,
de ilyen jó bogyót még nem ettem.«

Szólt az Isten: »Kedves fiam Nőé:
A csípős must, hadd lássuk, hogy jó-é?«
Felelt Nőé: »Ihaj, csuhaj! Sári!
Három Istent kezdek immár látni!«

Szólt az Isten: »Kedves fiam Nőé:
Hát az ó-bor, hadd lássuk, hogy jó-é?«
Felelt Nőé: »Iszom reggel óta:
Gyere pajtás, van még a hordóba!«

A Noé-nóta ugyanis lényegében a XIX. század végi zsidó asszimiláció és szekularizáció egyszerre ironikus karikatúrája és gonoszkodó gúnyrajza. „Három Istent kezdek immár látni” – mondja a második strófa: azaz az egyistenhívő Noének részeg látomásában a Szentháromság jelenik meg, és még érdekesebb, hogy a borral kínálással mintha maga az Isten venné rá Noét – zsidó szóhasználatlaltal – a *semádra*, a „kitérésre”; keresztény szóhasználatlaltal a „kikeresztelkedésre”.¹⁴

Gárdonyi és Dankó közben a magyar nóta „mainstream”-ből, a „fősodorból” is kiveszik a részüket. Az 1896-ban írt, *Bakalevél* című Gárdonyi-vers első nyolc sorának átdolgozásából lesz Dankó megzenésítésében a *Baka-nóta*: „Írom a levelem Balogh Máriának...”; ennek egy variánsa a *Kun menyecskébe* is bekerül: „Írom a levelem lelke Júliának...”¹⁵

Dankó ebben az időben kezd komolyan – tüdőbaj – betegeskedni. Romló egészségi állapotán nem javít, hogy egy 1888-as esethez¹⁶ hasonlóan újabb plágiumváddal illetik. A *Megmondom én a világnak...* című Dankó-nóta

kapcsán pereli be a *Szembe velünk van egy kislány...* kezdetű nóta szerzője, Papp Zoltán (Papp Zoltán egyébként előzőleg Dankó *Nem fúj a szél, nem forog a dorozsmai szélmalom...* kezdetű nótájának szövegírója volt). Dankó első fokozat elvész az 1896. március 16-i tárgyaláson a pert. Az egyetemisták azonban még aznap szimpátiatüntetést tartanak Dankó mellett, és „ELÉGTÉTELT DANKÓ PISTÁNAK! Ne engedjük meggyalázni a magyar nóta kiváló dalosát! Polgárok, jöjjetek estére az egyetem elé! Elvisszük koszorúinkat a dicsőségében megtépázott dal-költőnek!” feliratokkal ragasztgatják tele a várost. Dankó ügyvédje fellebbez az ítélet ellen, Jókait és Erkel Gyulát kéri fel szakértőnek.¹⁷ (Az 1888-as perben Erkel Ferenc és Hubay Jenő voltak a szakértők: a szerzői jogi pereket ez idő tájt csak Budán, a Fortuna utcában tárgyalták. Voltaképpen mindkét képtelen plágiumper – ironikusan vagy komolyan véve – a magyar nóta Sárosi Bálint által alaposan megficskázott komponálási technikáját leplezi le:¹⁸ hiszen a néhai Egressy-műfaj Dankóék idején már lényegében kölcsönzések, szöveg- és dallamtöredékek variálása. És ha a nótáénekesek és az egyénileg eltérő módon játszó prímások és zenekarok nem volnának, zongorán, egy tárgyalóteremben eljátszva, vagy egy tanult hegedűművész hangszerén kétségkívül ezek a XIX. század végi nóták nagyon is hasonlítanak egymásra.) A felperes azonban – alighanem inkább a szimpátiatüntetés hatására – váratlanul visszavonja a keresetet.

1896–97-ben külföldi turnék sora jön – Gárdonyi nem kíséri el –, Moszkvába, Szentpétervárra, majd Konstantinápolyba. Folytatódnak a színházi balsikerek, a *Cigányszerelem* (ez a darab Rigó Jancsi prímás és Chimay hercegné botrányos történetéről szól) 1899-ben, a *Kun menyecske* Gárdonyi dalszövegeivel – de valószínűleg Gárdonyi társszerzője is a darabnak – 1901-ben csak néhány előadást ér meg.

1898-ban gyógykezelésre utazik San Remóba, ahonnan a rengeteg Gárdonyinak és másoknak írt levél mellett kottákat is küld haza. Szabolcsi Bence egy 1936-os cikke szerint ekkor – vélhetően azonban inkább az 1901-es választások kampánynótájaként – írja az ellenzék vezető Thaly Kálmán felkérésére, Endrődi Sándor versére a *Nagy Bercsényi Kálmán (Gyöngye violának...)* című dalát.¹⁹

Dankó Pista 1903. március 19-én halt meg, Pesten. Ugyanez év szeptemberében jelenik meg Nagyváradon Ady *Még egyszer* című verseskötete, benne a *Dankó* című verssel:

„Magyar Dankó Pista, áldjon meg az isten,
Akinek a lelke elvágódik innen,

*Akit kerget, hajszol sóvár, beteg vágya,
Akinek a lelke magyar földön árva,
Megmenti, megtartja a te magyar lelked,
A te nagy bánatod, a te nagy szerelmed,
A te duhajságod, a te kacagásod...
Visszaadtál nekem egy vesztett világot!...*

Dankó Pista halála évében már politikai embléma, és alighanem Gárdonyi közreműködése nélkül nem lett volna az halála pillanatában. Talán ebben a néhány évben, a Thalyék-féle „nagy obstrukció” és a Tisza-párt 1905-ös vere-sege idején – a dualizmus korának ez volt az egyetlen parlamenti választása, amelyet a Függetlenségi (48-as) Párt meg tudott nyerni – egészen biztosan nem, vagy nem csak az édesbús Pósa- és Szabolcska Mihály-versekre írt nótái, hanem már a politizáló kupléi miatt volt ismert és népszerű. Ezeknek alighanem több értelmiségi rajongójuk is volt, mint az „Eltörött a hegedűm...”-nek és társainak, a tradicionális, nem újító, hanem az Egressy-hagyományt hibátlanul megidéző dalainak. Gárdonyi szerzőtársi tevékenysége és tanácsai által vezetve Dankó szerencsésen tudta kihasználni a századvég utolsó két évtizedének politikai és sajtónyilvánosságát.²⁰ Tulajdonképpen Dankóé az első igazán jól dokumentált magyar médiasztár-életpálya, kultuszát a felmérhetetlen számú sajtótudósítás, a folyamatos sajtójelenlét még életében táplálja. A már szegedi évei alatt a kultusz tárgyává vált ösztönös zseni imázsát a nyilvánosság természetét jól kiismerő, és jól kihasználni tudó szakember, az újságíró Gárdonyi egészíti ki a politikai tömeghatást is kifejezni képes médiaszereplő imázsával. A házimuzsikálás számára nyomtatott kottakiadások Dankóját, a vidéki-regionális nyilvánosság tereinek ünnepektől nótaszerző énekesét Gárdonyi egy nagyvárosi „influenzszerré”, a nagypolitikába

Pécsi Közlöny
1894. szept. 13.

is beavatkozni képes kuplék sokat támadott²¹ és agyonrajongott szerzőjévé tette. A Gárdonyi–Dankó szerzőpáros dalai lényegében a politikailag elkötelezett 48-as párti és polgári radikális beállítottságú rajongókhoz szólnak.

Persze a szórakoztató zenére vágyókat is megérinti ez a zene, de nem biztos, hogy a 48-as szabadelvű és a polgári radikális befogadókön kívül mindenki pontosan értette a Göre-nóták ideologikus humorát: jó példaként annak, hogy milyen lehetett – a mai divatszóval – az akkori ellenzéki *véleménybuborékban* élő közönségnek dalokat írni.

Dankó Pista egész „életműve” persze nem került ebbe a politikai buborékba, a hatalmas daltermésének nagyobb része megmentette őt ettől. Van azonban Dankó pályájának egy tragikusan kihasználatlanul maradt lehetősége. Halála után öt-hat évvel jelentek meg Magyarországon az első gramofonfelvételek, köztük sok magyarnóta-felvétel (még Blaha Lujza is készített nótafelvételeket 1915–16 táján a *His Masters Voice*-nak), és más zenekarok játszották, más énekesek énekelték 78-as fordulatszámú Berliner-lemezeire Dankó Pista dalait. Pedig Dankót negyvennégy évesen vitte el a betegség, még bőven megérhette volna, hogy az első magyar gramofonsztár is ő legyen. Talán ez – Gárdonyi közreműködésével? – még inspirálta volna is dalszerzői tehetségét, s talán a magyar nótás Sárosi Bálint által jellemzett nagy korszakának sem akkor, hanem néhány évtizeddel később lett volna vége.

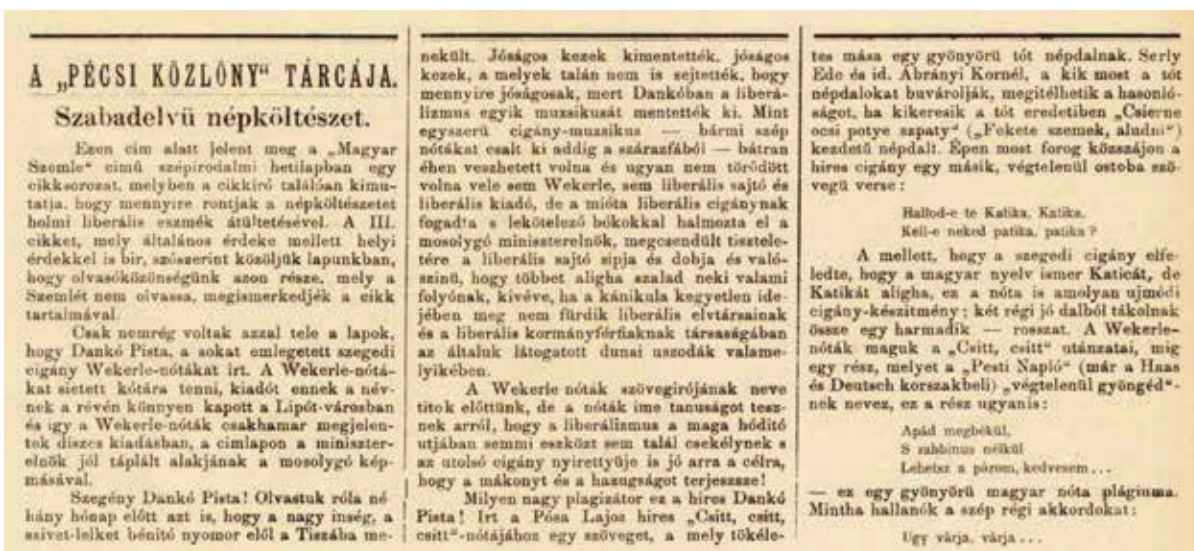
JEGYZETEK

1 GÁRDONYI József: *Dankó Pista. Gárdonyi hegedűse*. Bp., Dante, 1935; második kiadás: 1938

2 CSONGOR Győző: *Hulló levél, sárga levél... Regényes emlékezés egy magyar dalköltőre*.

Szeged, Dankó Pista Emlékeért Alapítvány, 1997

3 *Az Árvalányhaj. Tíz eredeti magyar népdal* (1890) című, még Szegeden kiadott, zongorakísérettel megjelent kottásfüzetben a *Szegény vagyok, nincs semmim a világon... és az Árva fűzfa belehajlik a vízbe... című Gárdonyi-szövegekre írt nóták, a Szegedi bokrétaban* (1893) és az *Eredeti szegedi nóták* füzet-sorozatában (1892-től) a *Jaj, be fehér a lilium virága...*

- és az *Annuska lelkem, szeretsz-e engem...*, a *Hármat füttyentett az aradi vonat...*, a *Durbints sógor, talán lúd kend...*, a *Bor legendája* (Szólt az Isten: „Kedves fiam Nőé...”), a *Tengőri nóta...* és az *Esik a hó, nincs mán virág...* (ezek Gárdonyi népszerű, Göre Gábor-sorozathoz tartozó dalok); a *Hetvenhat eredeti magyar dal* (1892-től induló) Rózsavölgyi-féle sorozatában a *Kanásznóta* (*Haragszik a feleségöm...*), a *Rászállott a gerlemadár a rózsabokorra...*, a *Bikkvölgyi erdőben sírok keservesen...* kezdetűek és a hírhedt *Pokol nóta* (*Azt hallottam Budapesten megnyílt már a Pokol...*); az úgynevezett *Wekerle-nóták közül kettő* (1894): a *Visszajött a fecskemadár keletről...* és a *Megmondta régen Wekerle...*; a *Három eredeti új dal Dankó Pistától* című füzetben újra a *Pokol nóta*; a *San Remó-i emlékből hat*: a talán legismertebb *Baka-level* (*Küldöm a levelem Balogh Máriának...*), a *Hét országban nincsen olyan czimbalmos...*, a *Magányos fa a pusztában álldogál...*, a *Bús a gója, le van a tó tsapóva...*, az *Ez a világ mi vóna...* (ez utóbbi három szintén Göre Gábor-nóta) és a *Tárkányi leányok* (*Tzina-tzin-tzin...*). Szintén kotta-füzetben jelentek meg Dankó az óbudai Kisfaludy Színházban játszott népszínművének, a *Kun menyecskének* dalai: a *Kanásznóta*, a *Baka-level*, a *Bús a gója...*, két új Göre-nóta, a *Mikor az bajszom csak egy csipet...* és az *Áldom az istent, hogy a jegyző...*, illetve a *Kanászdal* (*A kanásznak jól van dolga...*).
- 4 Gárdonyi József volt a szerkesztője a Dante Kiadónál az 1930-as években megjelent *Gárdonyi-életműsorozatnak*. Szöveggyűjtői munkája alapján – előszeretettel javította, írta át apja elbeszéléseinek szövegét: nem csekély gondot okozva ezzel a későbbi Gárdonyi-kiadásokon dolgozó textológusoknak – sejtethetjük, hogy – olykor a hitelességet is mellőzve – elsősorban apja írói munkásságát „korszerűsítő” szándék vezette. A kiadói kötésből sejtethetjük, hogy közvetetten az 1935-ös Dankó-életrajz is a Gárdonyi-életműkiadás részét képezte: ez a könyv legalább annyira a közéleti Gárdonyi Géza életrajza is, mint az utolsó, klasszikus magyarnóta-szerző regényes élettörténete. Ugyanakkor a Gárdonyi József „kettős” életrajzi könyvének motívumaiból építkező 1941-es, Jávor Pál és Simor Erzszi főszereplésével forgatott film (Kalmár László és Bihari „Bryan” László írták a forgatókönyvet) mellőzi Gárdonyit és a politikai szálát, és az élettörténet szentimentális narratíváját emeli ki.
- 5 SÁROSI Bálint: *Cigányzene...* Bp., Gondolat, 1971
- 6 A XIX. század második felében a szintén a „nemzeti tömegkultúrát” megtestesítő népszínművek betétdalaiként megjelenő magyar nóta – Blaha Lujza is nagy örömmel vett a repertoárjába Dankó-nótákat – kétségkívül feldúsul a cigányzene zenei nyelvének újszerű és érdekesnek ható elemeivel.
- 7 SÁROSI: *i. m.* (1971), 153.
- 8 Valami olyasmi ez a folyamat, ahogyan a XX. századi amerikai zenében az erősen közepes populáris daltermés, a zenés színpad dalai jazz-standarddekké válása éppen a jazzműfajok improvizatív-kompozíciós-előadói művészi formáinak kiteljesedéséhez vezet.
- 9 Vö. *100 magyar népdal*, gyűjtötte, s BOGNÁR Ignác zongora-kíséretében ki-adta FÜREDI Mihály, a magyar Nemzeti Színház dalszínészeti tagja, Pest, Irodalmi Intézet, 1853; *50 eredeti népdal és magyardal*, hangjegyre tette BOGNÁR Ignác, a Nemzeti Színház karigazgatója s a pesti Reform. Theol. Colleg. énektanára, Pest, Emich Gusztáv, 1857
- 10 Egy jellemző példája ezeknek a terjedelmes gyűjteményeknek: *Gyöpre magyar! Válogatott kortes-fogások, nóták és választási tréfák*. Vasvillával összegyűjtötte Duhaj Marcsi, nyugalomba döntött kortes-vezér, kiadja és elejibe csördít nemes Mokány Berczi, Bp., Athenaeum, 1879 (Hogy ki rejtőzik a *Borsszem Jankó* élclapból ismert álnevek mögött, nem tudjuk.)
- 11 Herman Ottónak nem sikerült Szegeden összegyűjteni az ajánlásokat, és végül Törökszentmiklóson választották a Függelenségi (48-as) Párt képviselőjének.
- 12 GÁRDONYI: *i. m.* (1938), 129.
- 13 CSEMER Géza: *Szögény Dankó Pista. Álomregény*. Bp., Polgár Art, 2001, 491–497. A fejezet címe: *Gárdonyi árnyékában*.
- 14 Vö. KOMORÓCZY Géza: *A zsidók története Magyarországon II. 1849-től a jelenkorig*. Pozsony, Kalligram, 2012, 221.
- 15 A *Bakalevel* első sora: „Küldöm e levelet Balogh Máriának, / Csongorád gyönyörű gyöngyvirágszálának. / Ki vagyon fizetve billogja, pöcsétje. / Adják tisztelettel a saját kezébe. // Kedves gyöngyvirágom, szívemből kívánom, / hogy ez a pár sorom virulva találjon. / Ez egypár soromban elküldöm lelkömet, / minden bötüjében dobogó szívemet.”
- 16 GÁRDONYI: *i. m.* (1938), 87–91.
- 17 CSEMER: *i. m.* (2001), 476–482.
- 18 Sárosi rendkívül szellemesen karikírozza a magyar nóta komponálási kliséit, felemlítve a „nádfődeles ház”, „puszta”, „kocsma”, „kacsintgató babánk az ölünkben” elcsépelet fordulatait, az AASBA dallamszerkezeteket, és a hanyatlás jelének látja a XIX. század végétől az egyre gyarapodó szótagszámot is: a Dankó után már nem ritka, 18-20-24 szótagos verssorok megsokasodását. A magyarnóta-anyag megdöbbentő nagysága ellenére – Papp Viktor 1944-ben 20–25 ezerre becsülte a valaha írt magyar nóták számát – valóban nem mutat komoly változást. Ld. SÁROSI: *i. m.* (1971), 165–168.; 163–164.
- 19 SZABOLCSI Bence: *Válogatott írásai*. Szerk. WILHEIM András, Bp., Typotex, 2003, 174.
- 20 Csemer Géza mozaik-regényének szövege lényegében ennek az áttekinthetetlenül nagy, Dankóról szóló sajtó-anyag, tudósítás, távirat- és reklámszöveg montázsából és némi szerzői elbeszélésből áll.
- 21 Dankót egy 1898-as tudósítás szerint az Üllői út 13. szám előtt ismeretlenek „súlyosan bántalmazták”.